

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Název projektu:

**Internacionalizace, spolupráce, inovace, reflexe a evaluace v
přípravě budoucích učitelů**

Registrační číslo:

CZ.02.3.68/0.0/0.0/19_068/0015764

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons 4.0 ve variantě BY-SA

Socializace dítěte předškolního věku

Vítejte na přednášce 😊

Kateřina Kubíková

Socializace dítěte předškolního věku

Na začátek trocha teorie 😊:

- V procesu socializace dochází k formování současně sebe sama jako samostatné osobnosti a současně sebe jako představitele společnosti a nositele její kultury.
- Základní charakteristikou procesu socializace je být relativně samostatnou jednotkou a současně se stát částí širšího celku.
- V obou rovinách je primárním formativním prostředím rodina a její struktura a dynamika

Osobnost dítěte předškolního věku

- Věk iniciativy, jehož hlavní potřebou je aktivita (dle Eriksona).
- Rozšiřuje se prostor uplatnění vlastní aktivity i jejích možností. Jednotlivé činnosti se dále rozvíjejí, diferencují a dostávají nový význam.
- Na významu nabývají nové regulační kompetence, které mohou tuto iniciativu usměrňovat k určitému cíli. Rozvíjí se jak poznávací procesy tak socializace.
- Potřeba seberealizace - snaha prosadit se, sebeúcta, sebejistota - základ strategie, která je spojena s určitými hodnotami.

Mechanismy socializace

Nápodoba - *opakování nějakého pozorovaného projevu.*

- Je jednou z forem učení.
- Je projevem snahy o pochopení a z toho vyplývajícího přizpůsobení vnějšímu světu, v němž dítě žije.
- Je jedním ze způsobů pronikání do světa. Dítě má vrozenou tendenci pozorovat a napodobovat zejména lidi 😊, ale i zvířata a pohádkové hrdiny.
- **Je výběrovým, diferencovaným procesem** a závisí na atraktivitě podnětu, který musí upoutat pozornost dítěte (není pravděpodobná jiná varianta než bezděčné upoutání pozornosti).

Mechanismy socializace

Identifikace je specifickou formou napodobování. Identifikace znamená ztotožnění s někým, potřeba být jako on, a tudíž se chovat stejně jako on.

- V předškolním věku se děti začínají identifikovat se svými rodiči, obvykle s rodičem stejného pohlaví. Napodobují jejich chování, přijímají jejich postoje a hodnoty, protože chtějí být jako oni. Osvojují si tak hotové vzorce chování a řešení problémů, jež jsou charakteristické pro identifikační model (tedy rodiče, v předškolním věku pak učitel v MŠ, vrstevník).

Tendence k identifikaci souvisí s potřebou malého dítěte neztratit vazbu s citově významnou osobou.

Vývojové aspekty socializace

I když pojem socializace bývá definován různě, v podstatě se předpokládá, že socializační proces zahrnuje tři vývojové aspekty:

1. Vývoj **sociální reaktivity**, tj. vývoj bohatě diferencovaných emočních vztahů k lidem v bližším i vzdálenějším společenském okolí.
2. Vývoj **sociálních kontrol a hodnotových orientací**. Jde především o vývoj norem, které si jedinec postupně vytváří na základě příkazů a zákazů udělovaných mocnými dospělými a které pak přijímá za své.
3. Osvojení **sociálních rolí**, tj. takových vzorců chování a postojů, které jsou od jedince očekávány ostatními členy společnosti, a to vzhledem k jeho věku, pohlaví, společenskému postavení apod.

Sociální reaktivita

Předpoklady pro rozvoj prosociálního chování:

- **uspokojení dětské potřeby jistoty a bezpečí,**
- **sociální učení**, tj. učení nápodobou, resp. na základě identifikace, ale i pomocí vysvětlování a podmiňování (tj. trestem a odměnou),
- **dosažení úrovně kognitivních kompetencí** – ke konci předškolního věku je dítě schopné alespoň omezeně uvažovat z pohledu jiného člověka, a tudíž chápat i jeho potřeby,
- **kontrola a ovládání agresivních tendencí** – zde hraje roli jak dispozice, tak sociální učení, tj. zkušenost (zejména z rodiny, ale i z vrstevnické skupiny, z médií apod.); v tomto směru je významná obecná sociální tolerance k agresivitě, typická pro určitou společnost, a její specifická varianta, typická pro určitou rodinu.

Vývoj sociálních kontrol a hodnotových orientací

Děti si postupně uvědomují vztah norem k vlastnímu chování a též k chování jiných lidí. Mohou sice projevovat nechuť k omezování svých přání, ale obecně vzato mají samy potřebu vědět, co je žádoucí a naopak, co se nesmí.

- **Stanovení pravidel vyhovuje dětské potřebě orientace ve světě.** Řád přináší jistotu, potvrzuje předvídatelnost situací. Významnou roli má i přání přijatelného hodnocení, které souvisí se základní potřebou emočního přijetí. **Pravidla dítěti umožňují lépe diferencovat, jaké chování bude pozitivně akceptováno, a jaké nikoliv.**
- Pozitivní zpětná vazba posiluje jistotu a odstraňuje strach i úzkost (alespoň v této oblasti).

Vývoj sociálních kontrol a hodnotových orientací

Pro vývoj dítěte předškolního věku je významný potencionální **konflikt mezi vlastní aktivitou a pocity viny**, spojený s důsledky této činnosti, nebo dokonce pouze s jejich představou.

Riziko vzniku takového konfliktu souvisí s rozvojem v oblasti sociálních kontrol. Dítě je nově pod tlakem určitého normativního systému.

Vývoj sociálních kontrol a hodnotových orientací

- Předškolní dítě akceptuje taková pravidla chování, jaká mu prezentují uznávané authority. Na této úrovni přijme jakékoliv normy, o jejichž kvalitě neuvažuje a ani toho zatím není schopné. Tato fáze morálního vývoje je nazývána **heteronomní**.
- Dítě je k dodržování norem **motivováno systémem odměn a sankcí**, tj. pozitivním a negativním hodnocením.

Normy chování

Heteronomní morálka - dítě akceptuje taková pravidla chování, jaká mu prezentují uznávané authority.

Kohler v teorii morálního vývoje naznačil, že :

- předškolní děti chápou lépe konkrétní normy, kterým reakce dospělých dává nějaký osobní význam,
- dítě je k dodržování norem motivováno systémem odměn a trestů, tj. pozitivním a negativním hodnocením. Za dobré je považováno to, co by autorita ocenila.

Egocentrismus předškoláků - nejdůležitějším aspektem hodnocení je důsledek určité situace pro ně samé. Tato fáze je nazvána premorální.

Jestliže je sociální prostředí bez pravidel, bez podpory, je dítě ve vývoji ochuzeno, strádá v oblasti potřeb a naplnění osobního sociálního významu, identita je chudší, jeho chování nemá pro nikoho osobní význam, není tedy významné ani pro dítě samé.

Vývoj sociálních kontrol a hodnotových orientací

- Dosažení dalšího vývojového stupně, kterým je zvnitřnění některých základních norem a ztotožnění s nimi, signalizuje ke konci předškolního věku **schopnost dítěte pociťovat vinu za nežádoucí chování**. Pocity viny jsou významným vývojovým mezníkem.
- **Pocity viny znamenají, že dítě začíná akceptovat určitá omezení jako bezvýhradně platná a samo pociťuje jejich porušení jako nepříjemné.** Považuje takové chování za nezbytné, i když je právě nikdo nevidí. Vnější regulace se postupně stává vnitřní regulací. Tak se začíná rozvíjet dětské **svědomí**.

Morální vývoj - svědomí

Svědomí dítěte má svoje charakteristické rysy:

- a) **Vazba na konkrétní situaci**, na určitý čin. Norma bývá považována za platnou v situacích, o kterých dospělí mluvili, ale za jiných okolností nemusí být respektována.
- b) Dítě chápe normy **stereotypně** a rigidně, nebere ohled na různé aspekty hodnocené situace, leckdy nerozlišuje mezi závažností pouhého motivu a reálného chování. Projevuje se potřeba neměnnosti norem (to vyhovuje dětské potřebě jistoty).
- c) Dítě chápe normy **egocentricky**. Při praktické aplikaci norem se projevuje tendence interpretovat je individuálně specifickým způsobem, jak jim právě vyhovuje, a podle toho se i následně chovat. Pokud jejich chování takovému výkladu neodporuje, nemají ani pocit provinění.

Normy chování, které tvoří racionální základ autoregulačního systému, se dítě učí především ve své rodině. Dítě získává zkušenosti ve dvou úrovních. Všíma si, jak se lidé skutečně chovají, a nějakým způsobem si zobecní, jaké chování je běžné, patří k určité situaci a je považováno za žádoucí. Získává informace, jak by se lidé chovat měli či neměli, proč je takové chování nutné a jaké má důsledky. Pochopení podstaty určitého pravidla lze jen těžko dosáhnout bez verbálního komentáře od dospělých.

Vývoj sociálních kontrol a hodnotových orientací

Rozvoj prosociálního chování je spojen s **kontrolou a ovládáním agresivních tendencí**:

- Mladší děti reagují snadněji fyzickou agresí
- U starších převažuje verbální agrese. V průběhu vývoje klesá četnost instrumentální agrese, k níž se uchylují mladší frustrované děti.

Při hodnocení agresivního chování je třeba vzít v úvahu:

- motivaci k takovému jednání, event. návyk chovat se tímto způsobem,
- schopnost dítěte chování ovládat a volit přijatelnější způsoby prosazování svých potřeb – tyto kompetence se teprve rozvíjejí.

Sociální tolerance k agresivitě je v každé společnosti jiná, dětem je prezentována mj. i na symbolické úrovni (pohádky, hračky).

Podrobněji v samostatné přednášce později.

Vývoj sociálních kontrol a hodnotových orientací

Děti dovedou projevít **empatii** a **zkouší pomoci**, ale omezeně.

- Mají ***zúženou citlivost*** pouze k některým emočním prožitkům druhých lidí (hlavně k těm, které se projevují navenek).
- ***Nedovedou se distancovat*** od příliš intenzivních emočních projevů; dítě nakonec takové emoci podlehne, sdílí ji a není schopné nic jiného dělat.

Altruismu se dítě učí především na úrovni primárně symetrických vztahů, v nichž se občas dostává do výhodnější pozice, než jeho kamarád (který např. onemocněl nebo se mu něco nepovedlo). Je těžké projevovat altruismus k nadřazeným a všemocným dospělým – z pohledu dítěte nic podobného nepotřebují.

Osvojení sociálních rolí v mateřské škole

V předškolním věku se postupně **uvolňuje vázanost na rodinu a na dospělé.**

Děti **navazují kontakt s vrstevníky.** Při výběru kamaráda převažuje důraz na shodu v oblasti potřeb a zájmů.

- Ve vrstevnické skupině dochází k postupné **diferenciaci sociálních rolí.** Dítě se zde učí soupeřit i spolupracovat.
- Diferenciaci rolí přispívá velkou měrou **hra.**

HRA

- V období předškolního věku (i v širším slova smyslu) ***hlavní činností dítěte.***
- Je jednou ze ***základních potřeb člověka***, má tedy smysl již sama o sobě, ale její význam pro vývoj dítěte je velmi podstatný.
- Vede k osvojení celé řady dovedností, k rozvoji schopností, fantazie a kreativity, ale také k uvolnění i k překonání sociálních nároků.
- Je jednou z nejdůležitějších aktivit v procesu osvojování **sociálních rolí.**

Hra

Během hry se modifikuje u dětí chování:

- které nesměřuje k určitému cíli (*bezcílnost*),
- při kterém se střídají fáze napětí a uvolnění (*střídavá aktivace*), proto je hrací úkon několikrát opakován,
- které simuluje skutečnost (*model skutečnosti*).

Napomáhá nejrůznějšími způsoby k vývoji dítěte:

- rozšiřuje zkušenosti dítěte,
- skýtá dítěti možnost vyzkoušet si různé situace bez tlaku prožívaného v reálné situaci,
- podporuje dětskou kreativitu a fantazii.

Hra

Hra a vývoj sociálních rolí		
věk sociální chování ve skupině		
6-8 měsíců	nezájem o druhé děti či zájem podobný zájmu o jakoukoli hračku	
kolem 1 roku	zájem v podobě tahání se o hračky či sebe (za nohy,vlasy) navzájem	
1 – 1,5 roku	narůstá zájem o druhé děti, méně konfliktů o hračky	
1,5 – 2	úsměv na druhé dítě, oslovení, podávání hraček	

Hra

2 – 2,5 roku	<i>souběžná (paralelní) hra</i>	role nejsou ještě rozděleny komplementárně, děti se spíše navzájem napodobují, hrají si podobným způsobem, i když každé samo; každé dítě má sklon dodržovat řadu vlastních pravidel, odpovídajících jeho vlastním přáním
předškolní věk	<i>hra společná - asociativní hra kooperativní</i>	děti si již hrají společně na sdílených projektech, poskytují si k tomu i materiál je organizována ve spolupráci, při níž jsou role ke společné hře rozděleny, a každé dítě přispívá svým osobitým dílem ke společnému projektu; na počátku pátého roku věku se u dítěte vyvine smysl pro povinnost dodržovat pravidla, která jsou pojímána jako absolutní morální imperativy, určené nějakou autoritou

Rozvoj dětské identity - sebepojetí

Socializace je jedním ze základů pro emoční vývoj dítěte a úzce souvisí s rozvojem jeho vlastního **sebeпоjetí**. Z. Matějček (2005) vymezuje jako jednu ze základních duševních potřeb dítěte **potřebu pozitivní identity neboli vlastního „Já“**.

- **Sebeпоjetí** je produktem sociálního učení ve vztahu osoba – svět.

Sebehodnocení jako jedna ze složek sebepojetí je chápáno jako výsledek:

- sociálního srovnávání,
- sebeposuzování na základě pozorování vlastní činnosti.

Pro vytváření sebehodnotících kritérií a výsledný emoční vztah k sobě je významné především posílení z prostředí, zvláště od významných druhých osob.

Rozvoj dětské identity - sebepojetí

- **Předškolní dítě přejímá názor dospělých na sebe sama nekriticky, jak je mu prezentován.** V této podobě se stává součástí jeho sebepojetí.
- Předškolní dítě sice o sobě uvažuje, ale činí tak způsobem, odpovídajícím jeho vývojové úrovni - egocentrismus mu pomáhá potvrdit vlastní významnost, magičnost uvažování a snadnost zkreslení skutečnosti mu umožňuje uchovat si přijatelný obraz sebe sama. Ve fantazii může dítě získat cokoliv, co je jinak nedosažitelné.

Rozvoj dětské identity - sebepojetí

- Pro vývoj sebepojetí je velmi důležitý jistý a bezpečný vztah matky a dítěte. Narušení tohoto vývoje může představovat tzv. **dvojná vazba**, kterou lze obrazně označit jako „léčku na obou stranách“ - slovní a mimoslovní sdělování se nemusí vždy shodovat, leckdy je mezi nimi rozpor, takže je vysíláno dvojí sdělení. To znamená, že matka vyjadřující sdělení tak nečiní v souladu se svým vnitřním prožíváním, se svými skutečnými názory a emocemi (Čáp, Mareš, 2001).
- **Dítě v tomto vztahu nemá možnost rozeznat z reakcí matky význam svého vlastního chování, a tudíž ani své vlastní osoby.**

Rozvoj dětské identity - sebepojetí

Sebehodnocení většiny dětí předškolního věku je poměrně vysoké, ale dosud nestabilní, hodně závislé na aktuální sociální situaci a v předškolním věku pozitivně koreluje především s jistotou ve vztazích s rodiči. Vzhledem k citové a rozumové nezralosti dětí předškolního věku je stále jednoznačně závislé na názoru jiných osob, zejména rodičů.

Rozvoj dětské identity - sebepojetí

Sebehodnocení je závislé na názoru jiných osob, zejména rodičů. Rodiče je ovlivňují:

- a) **emočně**, svou citovou vřelostí,
- b) **svými požadavky a spokojeností** s mírou jejich naplnění,
- c) **svým chováním a zejména verbálním vyjádřením** svého názoru na dítě.

Rozvoj dětské identity - sebepojetí

- **Zrcadlová teorie** - rodiče dávají dítěti najevo, jak si ho váží nebo jak je podceňují, a tím mu jako v zrcadle ukazují jeho vlastní hodnotu.
- **Teorie modelu** - rodiče jsou také vzorem chování - podle nich dítě modeluje samo sebe; jejich vlastní reálné, příliš nízké či nadnesené sebehodnocení může být základem, podle něhož si dítě vytváří své vlastní sebepojetí a sebehodnocení.

Některé empirické studie nasvědčují tomu, že zvláště zrcadlení dítěte v soudech rodičů je pro jeho vývoj nejdůležitější.

Rozvoj dětské identity - sebepojetí

Dítě o sobě také uvažuje, ale přejímá názor dospělých na sebe sama nekriticky, tak, jak je mu prezentován, ale způsobem odpovídajícím jeho úrovni:

- **egocentrismus** mu pomáhá potvrdit vlastní významnost,
- **magičnost** uvažování a snadnost zkreslení skutečnosti mu umožňuje uchovat si přijatelný obraz sebe sama. Ve své fantazii může dítě získat cokoli, co je jinak nedosažitelné.

Součástí identity se stává cokoli, co k dítěti nějakým způsobem patří, tj. **jeho osobní teritorium**

Patří sem:

- a) lidi, k nimž má nějaký vztah,
- b) věci, které mu patří (moje maminka, můj pes),
- c) prostředí, v němž žije.

Rozvoj dětské identity - sebepojetí

Nezralost sebepojetí předškolního dítěte se může projevovat:

- majetnickými sklony (nechtějí půjčovat své věci, zdůrazňují co je jejich),
- sklony k vychloubání (nekritičnost a přehnaný důraz na sebe sama).

Mechanismy tohoto typu mohou fungovat jako obranné či být signálem nějakého strádání, nerovnováhy oblasti citové jistoty.

Rozvoj dětské identity - sebepojetí

Součástí identity jsou i všechny sociální role (na významu nabývají role přesahující rámec rodiny - role člena mateřské školy, role v dětské skupině).

- Klíčová je i tzv. **gender role**, jejíž vymezení se v tomto období zpřesňuje a diferencuje. Je třeba rozlišovat biologickou pohlavní roli, která je dána pouhým pohlavím, a gender roli, která zahrnuje sociální pojetí mužské a ženské role, vymezuje její obsah, s nímž se dítě postupně ztotožňuje. Jde o **sociální pohlavní roli**.

Identifikace s mužskou a ženskou rolí

Rozdíl obsahu mužské a ženské role není dán jen biologicky, ale má i své sociální vymezení. V každé společnosti se vytváří určité stereotypy, které fungují jako sociální očekávání, tj. vymezují pro chlapce a dívky přijatelné chování i úpravu zevnějšku.

- **stereotyp chlapecké role:** nezávislost, soutěživost, sebevědomí, síla, dominance - tzn. vlastnosti, které vedou k aktivnímu, asertivnímu a nezávislému chování
- **stereotyp dívčí role** - závislost, empatie, citovost, laskavost, jemnost - tyto vlastnosti vedou k empatii k ostatním, jejich podpora a tendence jim pomáhat.

Od narození jsou chlapci i dívky posuzovány jinak, rodiče mají jiná očekávání - projevuje se rozdíl v úpravě zevnějšku, nabídce hraček a her, způsobu chování, verbálního vyjadřování, emočních projevů atd.

Identifikace s mužskou a ženskou rolí

Pokračuje proces diferenciaci chlapecké a dívčí role. Rozvoj této role je výsledkem sociálního učení.

- 1) **podmiňování:** rodičovské postoje a očekávání posilují chování.
- 2) **učení nápodobou, resp. identifikací** - rodič jako model mužské či ženské role je významný.

Ve 3 letech si děti myslí, že by se mohly snadno stát dítětem opačného pohlaví, kdyby se stejně oblékly a měly takový účes. Ve 4 letech už vědí, že jejich pohlavní identita je trvalým znakem.

Přijetí mužské či ženské identity se projevuje i postupnou diferenciací dětské hry.

Literatura:

- VÁGNEROVÁ, Marie a Lidka LISÁ. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vydání třetí, přepracované a doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2021. ISBN 978-80-246-4961-0.
- KOLAŘÍKOVÁ, Marta. *Dítě předškolního věku v prostředí sociální exkluze*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik v Opavě, 2015. ISBN 978-80-7510-161-7.

Děkuji za pozornost

